

REZUMAT

Modelul de dezintegrare

Transformări sociale și economice în Curteni în secolul al XX-lea

Potrivit etnografei Olga Nagy, în Transilvania nu se poate vorbi despre „satul maghiar”, întrucât circumstanțele istorice diferite au dat naștere unor modele variate de organizare rurală. Din perspectiva localității Curteni (județul Mureș), aceasta reprezintă un exemplu tipic de transformare socio-economică rapidă, urbanizare accelerată și dezintegrare.

Când, începând cu anul 2014, autorul prezentului volum, Zsolt Nagy, a inițiat cercetări etnografice ocazionale în localitate, iar între 2018 și 2022 a avut oportunitatea, în cadrul muncii de teren de durată, să petreacă acolo aproape 1300 de zile și să se întâlnească atât cu foștii informatori al Olgăi Nagy, cât și cu descendenții acestora, fenomenele socio-culturale și economice, precum și tendințele de schimbare și procesele care au diferențiat satul Curteni de alte localități rurale din Transilvania încă de la mijlocul secolului al XX-lea au devenit, fără o intenție explicită, percepibile și tangibile pentru cercetător. S-a constatat, totodată, că, în perioada dictaturii, Curteni a devenit un sat „traumatizat”, marcat de uciderea unui chiabur și de alte evenimente șocante asociate colectivizării forțate; un sat care a pierdut aproape totul, fapt ce a contribuit la formarea unei mentalități comunitare radicalizate și a unei viziuni colective care au rămas ascunse în fața Olgăi Nagy. În plus, afirmația Olgăi Nagy potrivit căreia, în timpul colectivizării, locuitorii satului ar fi fost exclusiv actori pasivi, victime ale unor evenimente desfășurate în afara voinței lor, suportate în tăcere, nu mai poate fi susținută. Datele cercetării indică faptul că, din partea foștilor informatori, s-a conturat o strategie de comunicare bazată pe tăcere conștientă sau instinctivă, disimulare, ascundere și camuflare, iar oamenii nu doreau să împărtășească totul cu privire la fiecare întrebare.

Pierderea bruscă a drepturilor asupra pământului, animalelor și, în sens mai larg, asupra propriei existențe, deși cu intensitate și amploare variabile, a afectat fiecare membru al comunității. Această experiență colectivă s-a transmis din generație în generație, conturând o atitudine comună conform căreia loviturile venite din exterior trebuiau respinse sau atenuate prin acțiuni solidară. În acest context, persoanele percepute ca reprezentante ale puterii – printre care și Olga Nagy – trebuiau, într-o anumită măsură, induse în eroare în mod colectiv; în anumite situații, acest lucru presupunea complicitate și colaborare, simularea sau mimarea supunerii și/sau a entuziasmului, precum și camuflarea temerilor, îngrijorărilor și a gândurilor critice. Prin urmare, Olga Nagy, atât în calitate de jurnalist, cât și de cercetător, nu putea descrie decât o lume cunoscută și explorată în mod aproximativ. În anii 1950, dar și în anii 1960, interpretările sale erau inevitabil filtrate prin prisma politicii de partid a vremii și a „formării” sale jurnalistice, fiind bazate pe date fragmentare, adesea falsificate, care îi erau accesibile sau puse la dispoziție. Falsificarea și manipularea conștientă a faptelor – inclusiv a indicatorilor de producție, a datelor din registre și a rapoartelor finale – constituiau practici răspândite în documentele produse de administrația de stat și de organizațiile de partid. Ca urmare a accesului limitat la surse și a exercitării insuficiente a criticii acestora, Olga Nagy a ajuns la concluzii eronate. Astfel, ea considera că locuitorii din Curteni, în ciuda salariilor

mai reduse, au părăsit gospodăria colectivă locală din cauza preferinței pentru modelul urban și a unei presupuse rușini față de modul de viață țărănesc, orientându-se spre angajarea în fabricile din orașele apropiate, asumându-și neplăcerile legate de navetă sau mutare. În realitate, naționalizarea proprietății private, inclusiv a pământului, urmată de colectivizarea forțată și de o industrializare neplanificată, impusă de autorități, a determinat – mai precis, a constrâns – populația să își modifice modul de viață.

Cu timpul, este probabil ca Olga Nagy să fi conștientizat faptul că, deși „putea intra în orice casă, era binevenită, iar oamenii stăteau de vorbă cu ea – chiar și «fără aranjament prealabil»”, totuși nu reușea să atingă profunzimea dorită în discuțiile cu interlocutorii săi din Curteni. Aceasta și-a exprimat ulterior suspiciunile, notând: „Cititorul se va mira că tocmai aici, la Curteni, îmi apar semne de întrebare, că, de fapt, ceva nu este în regulă... [...] Am simțit doar instinctiv că aici ceva nu este în regulă. [...] Aici ceva nu se potrivește. De ce?”

Desigur, această situație tensionată nu s-a rezolvat și, de altfel, nici nu putea fi soluționată. Întrucât a sosit la Curteni în calitate de jurnalist, percepută ca o „portavoce a puterii”, ea însăși un fel de reporter manipulat de contextul ideologic al vremii, care cutreiera țara și, pe deasupra, era însoțită de „tovarăși de încredere”, în relațiile sale cu informatorii locali, adesea hărțuiți și intimidați, femeile collectiviste „entuziaste” și alții, Olga Nagy nu a reușit să înlăture neîncrederea justificată, reticența, relațiile asimetrice și constrângerile inerente situațiilor de interacțiune nici măcar ulterior, când a revenit în calitate de cercetător, la vârsta pensionării. În consecință, nu a putut pătrunde în profunzime în înțelegerea acestei localități și a societății intimidată în aceeași măsură în care a reușit în cazul altor sate, precum cele din Țara Călatei (Inucu și Petrinzel), respectiv Sic din Câmpia Transilvaniei (modele ale tradiției), Neaua de pe valea Nirajului și Pănet din Câmpia Mureșului (modele ale dezvoltării) sau, după schimbarea de regim, Ilieni (model al reorientării și al orientării spre Viață), unde a desfășurat doar jumătate de lună de cercetare de teren intensă. Este semnificativ faptul că, la Curteni, Olga Nagy nu a reușit să colecteze așa-numitele narațiuni populare, povești adevărate și relatări în aceeași măsură ca în celelalte regiuni de cercetare. În locul „produselor de descompunere”, aceasta își propusese să surprindă și aici forme vii ale culturii populare, însă a avut puțin succes.

Astăzi dispunem de perspectiva necesară pentru a înțelege mai clar situația de atunci, iar autorul volumului, Zsolt Nagy, susținându-și concluzia finală cu ajutorul surselor și al propriilor cercetări, afirmă că Olga Nagy, în calitate de jurnalist și cercetător la Curteni, a fost supusă unor forme multiple de manipulare: istoria reală a colectivizării a fost prezentată ca un subiect tabu și distorsionată sistematic; informatorii săi au dezinformat-o, au indus-o în eroare și au înșelat-o în repetate rânduri; iar sursele utilizate (statistici, rapoarte, evidențe contabile etc.) i-au fost puse la dispoziție cu date falsificate, informații ulterior prelucrate și, în consecință, lipsite de credibilitate. Discrepanțele caracteristice acestor surse nu au fost întotdeauna sesizate de Olga Nagy. Tăcerea, ascunderea și transformarea anumitor aspecte în tabu au fost observabile atât în rândul celor care au suferit violența și traumele, cât și în rândul celor care au exercitat violența, în principal reprezentanți ai statului.

Până în prezent, se cunoșteau puține aspecte referitoare la prezența Olgăi Nagy ca jurnalist, apoi ca etnograf în Curteni, fostul sat-vitrină, considerat „colectiv model” în Regiunea Mureș-Autonoma Maghiară. Autorul, Zsolt Nagy, a considerat că singura modalitate de a identifica și colecta date relevante este explorarea documentelor și a colecțiilor referitoare la Olga Nagy – atât a

celor nepublicate, cât și a celor deja publicate –, analiza reprezentării localității în presă, precum și realizarea unor investigații etnografice suplimentare și înregistrarea amintirilor sub formă de interviuri. Sursele istorico-arhivistice clasice – deși au fost întreprinse numeroase demersuri pentru identificarea lor – oferă informații limitate cu privire la fenomenele descrise în volum (uciderea chiaburului, persecuțiile etc.). În ceea ce privește caracterul violent al procesului de colectivizare, documentele interne ale partidului, materialele confidențiale ale procedurilor judiciare și corespondența oficială furnizează, în general, doar indicii indirecte.

Volumul își propune să ofere o imagine de ansamblu asupra realităților pe care le-a întâlnit Olga Nagy în această localitate începând cu anii 1950. Ce și cum a colectat aici, ce a publicat din materialele adunate și în ce mod a reflectat ulterior asupra propriei activități de teren? În ce măsură este valid modelul de destrămare formulat de aceasta și cât de întemeiate sunt observațiile sale generale referitoare la satele din Transilvania? De asemenea, lucrarea analizează modul în care naționalizarea proprietăților, urmată de colectivizarea forțată, precum și instaurarea dictaturii în perioada 1948–1989, au transformat societatea din Curteni și, în sens mai larg, comunitățile rurale maghiare din Transilvania, precum și felul în care aceste transformări au influențat schimbările de mod de viață și de mentalitate din perioada postcomunistă.

În prezenta monografie bazată pe surse, autorul, Zsolt Nagy, urmărește să plaseze în context istoric activitatea de colectare, experiențele de teren și rezultatele cercetărilor realizate de Olga Nagy la Curteni. Pe baza datelor disponibile în prezent, acesta valorifică și sintetizează sursele arhivistice publicate, oferind o imagine de ansamblu asupra transformărilor socio-economice ale localității între 1948 și 2006: constituirea sa ca sat-vitrină, consolidarea unui nou tip de ordine socială de inspirație sovietică, precum și reflectarea acestor procese în presă. În acest sens, Curteni este analizată ca un posibil model de destrămare. Prin conceptul de „societate”, autorul înțelege ansamblul formelor de conviețuire umană, incluzând nu doar subsistemele economice, ci și pe cele politice și culturale.

Culegerea de texte reprezentative, pe lângă o selecție de documente de presă referitoare la transformările localității în perioada 1948–2006, cuprinde articolele jurnalistice a lui Olga Nagy realizate la Curteni, materialele sale nepublicate până în prezent, precum și alte texte științifice relevante. De asemenea, sunt incluse câteva piese de literatură, în care localitatea este reprezentată, și o listă a celor mai importante știri din perioada de tranziție de peste un deceniu și jumătate de după schimbarea de regim, până în anul 2006. Textele din acest bogat corpus, alcătuit din 1293 de unități, se completează și se explică reciproc, contribuind la nuanțarea cunoașterii; fiecare element funcționează ca o piesă a unui puzzle unitar. Împreună cu tabelele (3), imaginile (170) și indicii (indicele toponimic și cel de nume proprii) incluse în anexă, acestea susțin și ilustrează argumentația prezentată în studiul introductiv. Volumul se încheie cu un rezumat în limbile română și engleză.